

Ruimtelijke onrechtvaardigheid en de Brusselse Alhambra wijk

Hans Grymonprez, Filip Keymeulen en Nina Muller

a Hans Grymonprez is doctor in het sociaal werk en deeltijds docent aan de vakgroep sociaal werk en sociale pedagogiek van de Universiteit Gent.

b Filip Keymeulen is straathoekwerker bij Diogenes VZW, deeltijds docent Beroepspraktijk Maatschappelijk werk aan de Odisee Hogeschool en auteur van Alhambra.

c Nina Muller is onderzoeks- en ontwikkelingsverantwoordelijke bij Diogenes VZW

In 2021 behoorde bijna 35% van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) tot de risicogroep voor armoede en sociale uitsluiting (Statbel, 2021). Bij de laatste dak- en thuislozentelling in het BHG werden 5.313 mensen geteld (Horvat & Striano, 2020). Aangezien het hier om een momentopname¹ gaat, mag redelijkerwijs worden aangenomen dat de reële cijfers iets hoger zullen liggen. De situatie in sommige delen van BHG is ronduit schrijnend. De Brusselse Alhambra wijk haalt met regelmaat van de klok de media² als het gaat over criminaliteit, verloedering, afwerkhôtels en onleefbaarheid. De penibele levensomstandigheden van mensen die voor hun beroep of als overlevingsstrategie aangewezen zijn op de straat, krijgen in dit debat nauwelijks aandacht. In deze bijdrage belichten we een dynamiek waarbij zowel straatbewoners als diegenen die een positieve relatie met deze mensen aangaan, zoals straathoekwerkers, niet gehoord en zelfs verdreven worden. Het recht op de stad van straatbewoners is bedreigd. In wat volgt staan we stil bij de productie van ruimtelijke onrechtvaardigheid vanuit het perspectief van straathoekwerk. Ruimtelijke onrechtvaardigheid slaat zowel op toegang tot ruimte of toegang tot voorzieningen als ook op de procedures met betrekking tot hoe en door wie die toegang genegotieerd en beheerd wordt

¹ In 2020 vond de dak- en thuislozentelling van Bruss'Help plaats tussen 23 uur en middernacht de nacht van 9 november 2020 (Horvat & Striano, 2020).

² <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/27/afwerkhôtels-in-brusselse-alhambrawijk-nog-altijd-op-slot/>; <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/08/21/getuigenis-uit-brusselse-alhambrawijk/>; <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/08/25/extra-politietoezicht-in-alhambrawijk-na-reeks-incidenten/>.

(Soja, 2009). We belichten achtereenvolgens de rol van een wijkcomité en de rol van de bestuurlijke verbodsbepalingen. We besluiten met een pleidooi voor meer aandacht voor solidariteitsrechten als opstap naar een breder debat wie recht heeft op de stad en wie niet.

Alhambra verenigt en verdeelt

Het wijkcomité Alhambra is opgericht in 1999 door wijkbewoners die genoeg hadden van de overlast gelieerd aan de straatprostitutie (Comité Alhambra, z.d.). Het comité stelt zich als doel het leven in de wijk te verbeteren en de belangen van de bewoners en handelaars te verdedigen naar de Brusselse autoriteiten toe en tussen de bewoners van de wijk onderling. De aanwezigheid van prostitutie en drugs op straat is volgens de verenigde wijkbewoners problematisch voor het samenleven. Daarbij klaagt het comité vooral de overlast aan die straatprostitutie veroorzaakt in een woonwijk. Deze overlast zou volgens hen ingeperkt kunnen worden via initiatieven als Housing First, gebruikersruimtes en een megabordeel naar het Antwerpse voorbeeld van Villa Tinto (Bruzz, 2018, Comité Alhambra, z.d.).

Buurtbewoners verenigen zich in een wijkcomité en vinden gehoor bij de gemeente en de politie (Alias, 2021; Comité Alhambra, z.d.). Concreet betekent dit dat het wijkcomité maandelijks overlegt met burgemeester, schepenen en politie om de problemen van de wijk te bespreken en aan te pakken. Helaas wordt een groot deel van de mensen die de wijk frequenteert daarbij niet betrokken. Ondanks het feit dat dergelijk buurtcomité betekenisvol is voor een wijk, is er ook een keerzijde. Burgercomités kunnen immers deel uitmaken van een politieke rationaliteit, die zoals Wendy Brown (2015) stelt, de basis van democratie teniet doet. Naar de stem van bewoners, die een sociaaleconomisch (veel) sterkere positie bekleden, wordt doorgaans geluisterd. Voor kwetsbare doelgroepen is het echter veel moeilijker om hun stem te laten doorklinken. Meer nog, vigerende probleemdefiniëringen over 'de ander' worden versterkt. Dat doet het wijkcomité bijvoorbeeld door foto's van straatbewoners te publiceren op sociale media.

Deze praktijken zijn geen toeval. Ten eerste brengt decentralisatie van bestuur met zich mee dat de overheid meer rekent op burgers om samenlevingsproblemen op te lossen. Ten tweede leidt het voorkomen van criminaliteit in combinatie met de beperkingen van zowel strafrecht als bestuurlijke handhaving tot een bezorgdheid bij bewoners, die van oordeel zijn dat de overheid haar verplichtingen tot (sociale) bescherming niet meer nakomt (Bec, 2009; Degraeuwe, 2010). Nochtans blijken net de meest kwetsbaren in de buurt het minst te genieten van het recht op (sociale) bescherming. Onderzoek toont immers aan dat vooral kwetsbare groepen zoals sekswerkers en daklozen risico lopen op (gewelds)-criminaliteit (Elmes et al, 2020). Bovendien krijgt het Collectief Straatdoden melding van gemiddeld 5,6 overlijdens³ per maand. Over het waarom missen we onderzoek, maar achter hun individuele verhalen detecteren straathoekwerkers tal van uitsluitingsmechanismen zoals bijvoorbeeld het gebrek aan toegang tot gezondheidszorg. Het wijkcomité zou explicieter de kaart kunnen trekken van gemeenschappelijke bezorgdheden en belangen van zowel wijkbewoners als zij die aangewezen zijn op de wijk.

De rol van het lokaal bestuur

Vanuit straathoekwerk ervaart men niet enkel dat de stem van kwetsbare doelgroepen niet gehoord wordt, ook een aantal beleidsmaatregelen versterken de dynamiek waarbij kwetsbare doelgroepen verdreven worden. In het geheel aan beleidsmaatregelen van het lokaal bestuur belichten we een aantal voorbeelden die ruimtelijke onrechtvaardigheid in de hand werken. Zo negotieerde het wijkcomité een perimeter van voorkoop waardoor de stad als eerste ruimtes kan kopen tegen hoge prijzen om zo de “onbewoonbaarheid” en prostitutie aan te pakken. Onder impuls van het wijkcomité worden straten afgesloten met een hek, zodat er geen sekswerk kan plaatsvinden. Tevens probeert men te voorkomen dat vzw’s die voor de rechten van sekswerkers opkomen zich vestigen in de wijk (Comité Alhambra, 2021).

³ <http://mortsdelarue.brussels/IMG/pdf/21.15-jaar-collectief-stratdoden-persmap.docx.pdf>

Bovendien fungeerde de Covid-pandemie als een katalysator in de dynamiek waarbij straatbewoners verwijderd werden uit het straatbeeld. De opgelegde Covid-regels betekenden voor de mensen die op straat verbleven immers dat ze zich moesten verplaatsen uit het historisch centrum. Het ministerieel besluit van 23 maart 2020 verbood immers de aanwezigheid van mensen in de openbare ruimte, tenzij in uitzonderlijk gevallen (Service Public Fédéral Intérieur, 2020). Dergelijke maatregel is problematisch voor degene waarvan de openbare ruimte hun leefomgeving is en dit bovendien de ruimte is die hen een inkomen biedt. Straathoekwerkers waren meermaals getuige van hoe mensen zowel overdag als 's nachts aangemaand werden op te staan en zich te verplaatsen (Keymeulen, 2020; Simon, 2020). Om tegenwicht te bieden aan deze praktijken stelde de vzw DIOGENES⁴, samen met andere organisaties, attesten op voor de straatbewoners. Deze attesten dienden om ten aanzien van de politie te staven dat ze geen alternatief hadden voor hun aanwezigheid in de openbare ruimte en dus het recht hadden om in die openbare ruimte te zijn. De versoepeling van de Covid maatregelen en de heropening van de terrassen betekende echter dat de zichtbare straatbewoners opnieuw uit de toeristische zones moesten verdwijnen. Mensen die toch in de voetgangerszone verschenen, werden preventief gearresteerd en voor enkele uren opgesloten of verdreven naar andere plekken in de stad. Wanneer buurtbewoners uit die wijken dit als overlast ervaren, beroepen ze zich op het eerder uitgevaardigde alcoholverbod. De politie wordt aangemoedigd om straatbewoners aan te spreken, aan te manen, te beboeten en zelfs op te sluiten. Een deel van het korps zet echter hun discretionaire ruimte in en blijkt in staat om op een menselijke manier te negotiëren en in contact te blijven met straatbewoners. Het alcoholverbod was aanvankelijk slechts tijdelijk van kracht in het historisch centrum en dit enkel tussen middernacht en zes uur 's morgens. Deze maatregel werd echter verlengd in de tijd, maar ook uitgebreid. Het alcoholverbod geldt hierdoor over een grotere zone en dit de klok rond (Stad Brussel, 2021). De gemeente liet uitschijnen aan

⁴ vzw DIOGENES bouwt dagelijks een brug tussen de straatbewoners van het BHG en de rest van de maatschappij. Dit doet ze door middel van straathoekwerk, steun bij huisvesting, het organiseren van een waardig afscheid voor overleden (ex-)straatbewoners, sensibilisering, vorming en onderzoek.

de sociaal werkers en op buurtcomités dat het hen niet gaat om de man of vrouw te beboeten die, na het werk, een fles wijn drinkt op een bankje, maar dat het verbod vooral gericht is op de straatbewoners. De stem van deze doelgroep wordt in dergelijke maatregel helemaal niet gehoord.

Uitgaan van een rechtenbenadering

In bovenstaande voorbeelden hebben we willen illustreren hoe ruimtelijke onrechtvaardigheid in de Alhambra wijk wordt geproduceerd. Eens ruimte gezien wordt als iets dat geproduceerd wordt, staat ruimte open voor het politieke (Darling, 2009). Straathoekwerkers wandelen letterlijk doorheen de heterogene claims op ruimte en leggen contact met diegenen die vaak ongewenst zijn. Alleen, zo stelde Devos (2014) vast, wordt hun alternatieve kennisveld al te vaak ondergewaardeerd. Ook hun aanwezigheid wordt door sommigen als onwenselijk gezien. En toch zijn er sluiptwegen. Straathoekwerkers en andere nabijheidswerkers brengen een alternatieve stem, *“in het bijzonder van zij waarvan de stemmen vandaag simpelweg geen plaats krijgen binnen het ruimtelijke debat”* (Devos, 2014, p.77). In die zin is het noodzakelijk om collectieve arrangementen op te zetten waar een grotere verscheidenheid aan mensen mee vorm aan kunnen geven. Een lokaal bestuur kan daar een faciliterende rol in spelen. Het gaat om een fundamentele strijd voor solidariteitsrechten. De praktijken van de politie of het wijkcomité beroepen zich ook op het recht. Maar in deze bijdrage toonden we aan dat als particuliere belangen worden erkend als hét algemeen belang, het sociale karakter van het recht verdampt. In die zin begint alles bij zoeken naar hoe kan bijgedragen worden aan het besef van menselijke waardigheid. En dat kan maar als de mensen waar zoveel om te doen is zelf het woord nemen. De Certeau spreekt van het onvervreembare en niet homogeniserende ‘recht op ervaring’ (1988). Niet alleen het recht op de stad kwijnt weg, ook het recht betekenis te geven aan ervaring staat op het spel. Laat mensen getuigen over hun ervaringen, de wijk en bij uitbreiding de hele stad zal merken dat hun problemen de grenzen van de wijk ver overstijgen. Dit betekent ook dat de problemen die wijkbewoners ervaren niet binnen de ruimtelijke grenzen van de wijk kunnen opgelost worden.

Referenties

- Alias. (2021). *Incivilités et violences à l'égard des travailleur.ses du sexe/prostitué.es trans* dans le quartier Yser*. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van <https://www.ama.be/incivilites-et-violences-a-legard-des-travailleur-ses-du-sexe-prostitue-es-trans-dans-le-quartier-yser/>
- Bec, C. (2009). *De l'État social à l'État des droits de l'homme ?* Rennes: Presse Universitaire de Rennes.
- Brown; W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. Princeton: Princeton University Press
- Comité Alhambra. (z.d.). *Page pour journalistes*. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van <http://www.comitealhambra.be/journaliste.htm>
- Comité Alhambra. (2021, november 15). *Mail à l'échevine Lydia Mutyebele concernant les 3 locaux commerciaux sur la petite place de la rue Saint - Jean Népomucène* [Facebook post]. Facebook.
<https://www.facebook.com/page/390381097666153/search/?q=le%20poisson%20bicyclette>
- Darling, J. (2009). Thinking beyond place: The responsibilities of a relational spatial politics. *Geography Compass*, 3, 1938-1954.
- Degraeuwe, T. (2010). En nu is het genoeg! Acties van buurtbewoners tegen criminaliteit en onveiligheid. In L. Pauwels & G. Vermeulen (Eds.), *Actualia strafrecht en criminologie: update in de criminologie V* (Vol.5, pp. 159-182). Antwerpen: Maklu.
- De Certeau, M. (1988). *The practice of everyday life* (Translated by Steven Randall). Berkeley: University of California Press.
- De Vos, T. (2014). Eerstelijns werkers en het versmoorde ruimtelijke debat. Casus De Coninckplein Antwerpen. *Ruimte & Maatschappij*, 5 (3). 61-81
- Elmes, J., Stuart, R., Grenfell, P., et al. (2022). Effect of police enforcement and extreme social inequalities on violence and mental health among women who sell sex: findings from a cohort study in London. *Sexually Transmitted Infections*, 98, pp. 323-331.
- Horvat, N. & Striano, M. (2020). *Dak- en thuislozentelling in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Bruss'Help. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van https://brusshelp.org/images/Telling2020_vdef.pdf
- Keymeulen, F. (2020, 31 augustus). *D'autres valeurs: Hardhandig politieoptreden als het nieuwe normaal. Een relaas*. DeWereldMorgen.be. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van <https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2020/08/31/dautres-valeurs-hardhandig-politieoptreden-als-het-nieuwe-normaal-een-relaas/>

Pinxten, R. (2010). De straathoekwerker als etnograaf. Gedownload van researchgate.net op 22 september 2022.

Service Public Fédéral Intérieur. (2020, 23 maart). Arrêté ministériel portant des mesures d'urgence pour limiter la propagation du coronavirus COVID-19. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/arrete/2020/03/23/2020030347/moniteur>

Simon, S. (2020). *Rapport Police Watch, Juin 2020: << Abus Policiers et Confinement >>*. La Ligue des droits humains & Police Watch. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van <http://www.liguedh.be/wp-content/uploads/2020/06/Rapport-Police-Watch-LDH-2020.pdf>

Soja, E. (2009). The city and spatial justice”, [«La ville et la justice spatiale», traduction : Sophie Didier, Frédéric Dufaux], justice spatiale | spatial justice | n° 01 septembre | september

Stad Brussel, (2022, 28 maart). SJ.15648.- Règlement mendicité avec enfants. Geraadpleegd op 11 mei 2022, van https://www.bruxelles.be/sites/default/files/bxl/20220328-Reglement_mendicite_avec_enfants.pdf